

УДК 378.147.016:81'234

І. В. Форостюк,
кандидат педагогічних наук, доцент
(Східноукраїнський національний університет імені В. Дала)
ingaborge@ukr.net

ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ПІД ЧАС АУДИТОРНОЇ ТА ПОЗААУДИТОРНОЇ РОБОТИ ЗІ СТУДЕНТАМИ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У даній статті розглянуто методи формування міжкультурної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. Описано зміст понять "міжкультурна комунікація" та "міжкультурна компетенція". Представлено практичні можливості реалізації поставленої мети – формування міжкультурної компетенції як під час аудиторних занять, так і під час заходів, що мають відбуватися у позааудиторний період. Як один із продуктивних засобів пропонується метод проєктів, який демонструється на прикладі позааудиторного навчально-виховного заходу. Обґрунтовано необхідність контролю рівня сформованості міжкультурної компетенції не звичайними тестами, а за допомогою анкет самооцінювання.

Ключові слова: міжкультурний, компетенція, комунікація, метод проєктів, позааудиторна діяльність.

Постановка проблеми. Інтеграція української системи освіти в єдину європейську систему передбачає визначення нових задач для вищої школи. Навчання іноземним мовам на даному етапі суспільного розвитку не є звичайним викладанням граматичного та лексичного матеріалу. Аналіз філологічної та методичної літератури вказує на необхідність комплексного підходу до питання міжкультурної комунікації у вищих навчальних закладах на теоретичному й практичному рівнях. Актуальними стають знання традицій та культур інших народів, вміння контактувати із їх представниками. Зрозуміло, що ця інформація є найбільш важливою саме для молоді, яка живе у глобалізованому світі і в майбутньому міжкультурні зв'язки будуть тільки поглиблюватися. Тому питання міжкультурної комунікації та формування міжкультурної компетенції студентів вищих навчальних закладів стає все більш актуальним, особливо під час викладання іноземних мов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні поняття міжкультурної комунікації розглядають С. Г. Тер-Мінасова, Ф. С. Бацевич. Методи формування міжкультурної компетенції розкривають у своїх роботах А. Кнапп-Поттхофф, З. Нікітенко, Н. Гальскова. Теорію ключових компетенцій та компетентнісну модель розглядають В. Болотов, І. Зимня, А. Хуторський, М. Вуган, Н. Starkey. Найбільш плідним процес формування міжкультурної компетенції відбувається на заняттях з іноземної мови. Питанням інтеграції компонентів культури у процесі навчання іноземної мови присвячені роботи Н. Ф. Бориско, І. А. Закір'янової, В. О. Калініна, Ю. І. Пассова, В. В. Сафонові, О. Б. Гарнопольського, Г. Д. Томахіна, М. Flower, G. H. Hughes, M. Meyer, L. Sercu, A. R. Wright та інших.

На нашу думку, питання викладання міжкультурної комунікації та розвитку міжкультурної компетенції достатньо плідно втілюється у роботі зі студентами-філологами, однак решта студентів вищих навчальних закладів знаходиться в ситуації, коли для формування міжкультурної компетенції та роботи, спрямованої на розгляд цілого комплексу питань, не вистачає часу на відведених заняттях. Тому, **метою даної статті** ми ставимо розгляд методик формування міжкультурної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей під час аудиторних занять, а також застосування методу проєктів під час позааудиторної навчально-виховної роботи.

Виклад основного матеріалу. Міжкультурна комунікація – це адекватне взаєморозуміння двох учасників комунікативного акту, які належать до різних національних культур [1: 12]. Ф. С. Бацевіч зазначає, що дослідження міжкультурної комунікації не обмежується лише аналізом засобів мовного коду, а охоплює комплекс проблем, пов'язаних з етнічними, соціальними, культурними, психологічними чинниками, тобто виявом усіх аспектів фізичного і духовного життя етносу [2: 254]. Людина і культура, з якою вона стикається під час вивчення іноземної мови, може стати головним чинником для формування та підтримки на необхідному рівні мотиваційної складової даного процесу.

Ще одним із важливих чинників міжкультурної комунікації є розуміння взаємної "культурної сторонності" її учасників. С. Г. Тер-Мінасова пропонує визначення міжкультурної комунікації як адекватне взаєморозуміння двох учасників комунікативного акту, які належать різним національним культурам [1: 12]. Таким чином, розуміння "культурної сторонності", або, скоріше, відсутність взаєморозуміння між учасниками комунікації – основна перешкода, яку сучасна молодь має навчитися долати для ефективної діяльності в майбутньому.

Міжкультурна компетенція, в свою чергу, – це здатність особистості самореалізуватися в рамках "діалогу культур". Вона об'єднує певний ряд умінь. Окрім знань системи тієї чи іншої іноземної мови, до міжкультурної компетенції входять фонові знання своєї культури та культури іншого народу, вміння сприймати та інтерпретувати явища іншої культури з точки зору її представників, розуміти та сприймати

іншу ціннісну систему. Сюди, також, відносяться вміння спілкуватися з носіями іноземної мови залежно від ситуації, норм, звичаїв іншомовної поведінки та культурних традицій порівняно з рідною мовою та культурою [3]. За словами М. Бірама у ситуації міжкультурної комунікації важливо, щоб студент мав здатність робити незнайоме знайомим та навпаки. [4: 30].

Часові та програмні рамки звичайного заняття з іноземної мови обмежують використання всіх можливостей методу міжкультурної комунікації. Викладач часто змушений працювати з підручниками, які не враховують міжкультурний підхід. У такому випадку викладач може почати з теми підручника, а потім задавати подальші питання та робити порівняння, занотовуючи міжкультурний підхід та критичну точку зору (intercultural and critical perspective) [4: 21]. Найбільше підходять для застосування цього методу розмовні теми. Так, у темі "About Myself" ("Про себе") можна розглядати приклади з біографіями уявних, або присутніх у групі студентів іноземців, розглядати їхню інформацію у порівняльному контексті за такими критеріями, як, наприклад, вік – у якому віці закінчують школу в різних країнах, релігія – до яких релігійних конфесій відносяться родини студентів; перспективи та плани на майбутнє та інші.

Розглядаючи тему "Ukraine" ми можемо дещо змінити її на тему "My Country" ("Моя країна") у порівняльному контексті з Україною для студентів-іноземців, або розглядати цікаву інформацію про ті країни, які є сусідами України, з якими студенти мають зв'язки, володіють певною додатковою інформацією або цікавляться ними.

Під час виконання граматичних вправ, як також зазначає М. Бірам, також є можливість працювати у зазначеному напрямку. Граматичні вправи можуть посилити забобони та стереотипи або кинути їм виклик. Наприклад, підмети жіночого роду можуть, відповідно до стереотипів, сполучатися із суто жіночим видом діяльності, і навпаки (Mary likes cooking..., John likes football...); стереотипні узагальнення можуть бути стимульовані відносно груп (The French like..., The Germans are..., Older people...). Викладачі можуть запропонувати студентам прокоментувати дані вирази й обговорити їх [4: 21].

Маючи на увазі більш широкий культурологічний підхід можна розглядати ряд професійних тем у порівняльному контексті. Наприклад, на заняттях зі студентами спеціальності "Конструювання та технології швейних виробів" досить плідні результати дає робота у порівняльному контексті при перекладі текстів, в яких розглядається український національний одяг. Студентам пропонується знайти додаткову інформацію про деякі елементи національного одягу країн, які їм цікаві. Якщо в групах присутні представники інших країн або національних меншин, що мешкають у Луганську, вони, звичайно, розглядають одяг своєї національності. Дана робота виходить за рамки звичної роботи над текстом і стає частиною роботи над усною темою, наприклад, "Ukraine", або "My specialty". Ці теми в подібному контексті мають на меті розвиток міжкультурної компетенції і в той же час спираються на професійні тексти та лексику певної спеціальності.

Нажаль, програма сучасної вищої школи не дає можливості студентам нефілологічних спеціальностей присвятити багато уваги роботі, спрямованій на формування міжкультурної компетенції. Однак, на наш погляд, знайти вихід у подібній ситуації допоможе метод проектів. Проект – це робота, яка самостійно планується та реалізується, в якій мовне спілкування вплетене в інтелектуально-емоційний контекст іншої діяльності [5: 10]. Проектне завдання для групи студентів пов'язує оволодіння мовними навичками та певним матеріалом із використанням цього знання на практиці. Результативність використання методу проектів під час вивчення іноземної мови пояснюється тим, що цей метод об'єднує комунікативний та особистісно-орієнтовний підходи, які є провідними в методиці викладання іноземних мов.

Протягом аудиторних занять існує можливість виділити тільки невеличку частину часу для перевірки підготовленого завдання, але для того, щоб студенти могли представити повний результат своєї дослідницької діяльності, більш корисним буде проведення позааудиторних заходів. Нами було підготовлено кілька навчально-виховних заходів, під час проведення яких студенти представили результати своєї роботи. Наприклад, тема одного з подібних заходів, проведеного у рамках діяльності науково-дослідної лабораторії "Художньо-культурні українські народні традиції" Інституту духовного розвитку людини Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля – весняні свята в різних країнах. Особливість цього заходу полягала в тому, що до роботи в ньому, окрім українських студентів, були залучені студенти з інших країн: Намібії, Зімбабве та Узбекистану. Мовою спілкування була англійська. Студенти підготували інформацію про народні та державні свята, які святкують навесні в Україні, та рідних країнах запрошених гостей. Були продемонстровані, також, традиційні танці, звичаї та обряди. У підсумковій бесіді подана інформація порівнювалася, знаходились спільні риси, й, звичайно, обговорювалися розбіжності.

Для підвищення зацікавленості українських та іноземних студентів подібними позааудиторним заходом, з ними був також проведений майстер-клас: оскільки вказаний виховний захід проводився під час весняного семестру, увагу було спрямовано на мистецтво писанкарства.

Для підвищення зацікавленості наших студентів до народного мистецтва ми також використовували особливості східноукраїнського, регіону. Це територія, де не було сталої культурної традиції. В результаті певних історичних процесів, Схід сьогодні – це урбанізована частина країни, що відчула

культурний вплив різних регіонів України, Росії та деяких інших народів, є їх прямим нащадком і не може виокремлювати себе від будь-якої з них. Саме багатонаціональність регіону дає можливість спиратися у виховному процесі на культурний потенціал багатьох народів. До того ж, як свідчить досвід європейських країн, урбанізація не є занадто великою перешкодою для розуміння давньої культурної спадщини сучасними людьми.

Ми планували, що дана, досить незвична робота, допоможе молодим українцям і їхнім гостям познайомитися із народною культурою свого народу не тільки в теорії, але й на практиці, зрозуміти й прийняти один із важливих лозунгів Європейського союзу: "Ми рівні тому, що різні". Студентів найбільш зацікавило вивчення символіки, що використовується у даному виді народного українського мистецтва, тому під час роботи вони намагалися виразити в своїх творах власні ідеї за допомогою стародавніх символів.

У підготовчому процесі до означеного позааудиторного навчально-виховного заходу були задіяні наступні компоненти, необхідні для формування міжкультурної компетенції: 1. когнітивний – під час підготовки до виступів студентами був оброблений великий обсяг теоретичного матеріалу, який вміщав в себе інформацію як про свою країну, так і про іноземні традиції. Був також оброблений значний додатковий матеріал, застосовані різноманітні засоби його представлення. Студенти виступали як в ролі дослідників, так і в ролі викладачів. 2. Афективний компонент – студенти проводили культурні паралелі між українськими традиціями та традиціями інших, не тільки європейських країн. 3. Емоційна складова була підсилена проведенням у другій половині зустрічі з майстер-класом із виготовлення традиційної української писанки. Дана тема виявилась актуальною, оскільки захід проводилася напередодні Великодня. 4. Навчальна дослідницька робота, тобто стратегічний компонент – під час підготовки окремими групами студентів, а також під кінець зустрічі всіма групами разом був проведений порівняльний аналіз представлених традицій.

На останньому етапі, на нашу думку, постає необхідність перевірки, або контролю, рівня міжкультурної компетенції. На практиці це виявляється досить складним питанням, оскільки тестування або спільний усний аналіз проведених заходів не дає достатнього результату. М. Бірам зазначає, що проблема, насправді, полягає у тому, що знання та розуміння іншої культури є тільки частиною міжкультурної компетенції. Потрібно оцінити здатність робити незнайомим своє та вміти знайомитися з чужим (робити чуже своїм), відійти від сприйняття на віру перспектив і працювати на створення нових перспектив. [4: 29].

Для контролю рівня сформованості міжкультурної компетенції М. Бірам пропонує приклади форм, або анкет, самооцінки даної компетенції учнями. Одна з них може бути заповнена студентами.

Форма: "**Запис мого міжкультурного досвіду**":

А. *Зацікавленість у тому, як живуть інші люди.* Мене цікавить досвід повсякденного життя інших людей. Особливо те, що широко не представлено у медіа. (Приклад.)

В. *Можливість змінити перспективу.* Я відчув, що можу зрозуміти інші культури, розглядаючи їх із різних точок зору та дивлячись на мою культуру під їхнім кутом. (Приклад.)

С. *Можливість жити в іншій культурі.* Я зможу упоратися з різними реакціями, які можуть виникнути, якщо мешкаєш в іншій країні (ейфорія, сум за домом, фізичний та ментальний дискомфорт) (Приклад.)

Д. *Я знаю важливі факти про життя в іншій культурі та країні* (Приклад.)

Я знаю, як розпочати розмову іншої культури та підтримувати її (Приклад.)

Е. *Знання міжкультурної комунікації.* Я знаю, як вирішити непорозуміння, що виникають в результаті відсутності інформованості про особливості іншої культури. (Приклад.)

Я знаю, як відкрити нову інформацію та нові аспекти іншої культури для самого себе. (Приклад) [4: 32].

Оцінювання надає новий поштовх учням у пошуках знань про інші культури, допомагає їм зрозуміти, що ці знання можуть бути затребуваними в різних обставинах і не тільки у класній кімнаті.

Таким чином, ми бачимо, що міжкультурна компетенція входить до низки ключових компетенцій, якими повинна володіти молода людина для успішної адаптації у сучасному світі. Дана компетенція розглядається як складова частина міжкультурної комунікації. Для її успішного формування у студентів нефілологічних спеціальностей вищих навчальних закладів є можливість спрямовувати навчальну роботу як при проведенні аудиторних занять, так і під час позааудиторних навчально-виховних заходів. У другому випадку досить ефективно працює метод проєктів, який являє собою цікаву та результативну форму роботи зі студентами даних спеціальностей. Подібна робота, як під час позааудиторних, так і аудиторних занять, на нашу думку, потребує подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация / С. Г. Тер-Минасова. – М. : Слово / Slovo, 2000. – 259 с.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич. – Київ. : Видавничий центр "Академія", 2004. – 346 с.

3. Психология общения. Энциклопедический словарь [Электронный ресурс] / [под общ. ред. А. А. Бодалева]. – М. : Изд-во "Когито-Центр", 2011 г. – Веб-портал : "Национальная психологическая энциклопедия". – Режим доступа : <http://vocabulary.ru/dictionary/1095/word/mezhkulturnaja-kompetencija>.
4. Byram M. Developing the intercultural dimension in language teaching. A practical introduction for teachers [Электронный ресурс] / [Byram M., Gribkova B., Starkey H.]. – Режим доступа : <http://www.lrc.cornell.edu/director/intercultural.pdf>.
5. Зимняя И. А. Проектная методика обучения английскому языку / И. А. Зимняя, Т. Е. Сахарова. // Иностранные языки в школе. – № 3. – 1991. – С. 9–15.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Ter-Minasova S. G. Yazyk i mezhkulturnaya kommunikatsiya [Language and Intercultural Communication] / S. G. Ter-Minasova. – М. : Slovo, 2000. – 259 s.
2. Batsevych F. S. Osnovy komunikativnoy lingvistiki [Foundations of Communicative Linguistics] / F. S. Batsevych. – Kyiv : Vydavnychyy tsentr "Akademiia", 2004. – 346 s.
3. Psikhologiya obshcheniya. Entsiklopedicheskiy slovar' [Psychology of Communication. Encyclopedic Dictionary] / [pod obshch. red. A. A. Bodaliyova]. – М. : Izd-vo "Kogito-Tsentr", 2011 g. // [Elektronnyy resurs] // Veb-portal : "Natsionalnaya psikhologicheskaya entsyklopediya" [Web-Portal : "National Psychological Encyclopedia". – Rezhym dostupu : <http://vocabulary.ru/dictionary/1095/word/mezhkulturnaja-kompetencija>.
4. Byram M. Developing the intercultural dimension in language teaching. A practical introduction for teachers [Электронный ресурс] / [Byram M., Gribkova B., Starkey H.]. – Режим доступа : <http://www.lrc.cornell.edu/director/intercultural.pdf>.
5. Zimniaya I. A. Proektnaya metodika obucheniya angliyskomu yazyku [Project Methodology of English Language Teaching] / I. A. Zimniaya, T. E. Sakharova // Inostrannyye yazyki v shkole [Foreign Languages at School]. – № 3. – 1991. – С. 9–15.

Матеріал надійшов до редакції 09.01. 2014 р.

Форостюк И. В. Формирование межкультурной компетенции во время аудиторной и внеаудиторной работы со студентами высших учебных заведений.

В данной статье рассмотрены методы формирования межкультурной компетенции студентов нефилологических специальностей высших учебных заведений. Описано содержание понятий "межкультурная коммуникация" и "межкультурная компетенция". Представлены практические возможности реализации поставленной цели – формирование межкультурной компетенции как во время аудиторных занятий, так и во время мероприятий, которые должны происходить во внеаудиторный период. Как один из продуктивных средств предлагается метод проектов, который демонстрируется на примере внеаудиторного учебно-воспитательного мероприятия. Обоснована необходимость контроля уровня сформированности межкультурной компетенции не обычными тестами, а с помощью анкет самооценки.

Ключевые слова: межкультурный, компетенция, коммуникация, метод проектов, внеаудиторная деятельность.

Forostyuk I. V. Forming the Cross-Cultural Competence during the Classroom and Extracurricular Activity with Students of Higher Educational Establishments.

The paper deals with the students' cross-cultural competence in higher educational establishments. The matter of the research is the methods of forming the cross-cultural competence of those students who study English practically during the classroom activity and extracurricular activities. There have been given the concepts of such definitions as "cross-cultural competence" and "cross-cultural communication". The scientific methods of analysis and description have been used in order to show all possibilities of the cross-cultural communication realization during different types of activity. At practical classes this job can be done during the discussion of different oral topics, which can be studied in comparative situations. Some grammar exercises are able to give the material for the tasks connected with the cross-cultural communication as well. To achieve the aim of forming the cross-cultural competence the method of projects has been chosen as a very productive one. It is demonstrated in the paper with the help of the extracurricular activity. As a result it is proved that extracurricular activity will be successfully able to help teachers to organize the work which is aimed at forming the cross-cultural competence of non-philological students because of the lack of time at the lessons. Testing the level of forming the cross-cultural competence is also an important and difficult step. The paper demonstrates one of the ways – a self-evaluation form which encourages students to think over the examples and the results of their cross-cultural experience.

Key words: cross-cultural, competence, communication, method of projects, extracurricular activity.